

שאמר הנביא (ישעי' נ"א, ב') הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם. מ ל כ י
ע מ י מ מ מ נ ה י ה י ו : הזרע שיצא ממנה יהיה בערך אל שאר אומות העולם
כערך המלך אל העם (יש"ר).

וגם נתתי : עבר במקום עתיד — כמו : נתתי כסף השדה (בראשית כ"ג,
י"ג) (א"ו).

י"ט. וקראת את שמו יצחק : שמו לא נשתנה כאצל יתר האבות מפני שה'
קראו כך (ירושלמי, ברכות) (נ"ב).

כ"ג. וימל את בשר ערלתם : מל אותם ואחר כך מל את עצמו. שאם חיה
מל את עצמו תחלה היה כוחו תשש ולא היה יכול למולם באותו היום (ד"ק).
כ"ו. בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו : על הזמן שהוא שנולד
ישמעאל בעולם ונמול, מה עשה הקב"ה ? הרחיק את בני ישמעאל מדבקות עליזונה,
ונתן להם חלק למטה בארץ ישראל, בעבור המילה ההיא שבהם, ועתידים בני
ישמעאל לשלוט בארץ הקדושה, כשהיא ריקה מכל, זמן רב, כמו שהמילה שלהם
היא ריקנית בלי שלמות, והם יעכבו את בני ישראל מלשוב למקומם, עד שתכלה
הזכות ההיא של בני ישמעאל (זהר).

ו י ר א

פ ר ק י"ח

א. באלני ממרא : במקום שהיו בו אילונות של ממרא (בה"ט).

כחם היום : בלוט כתוב (י"ט, א') : ויבאו שני המלאכים סדומה בערב —
ולכך אמר להם לוט : סורו נא אל בית עבדכם ולינו. אבל אברהם, שבאו אליו כחם
היום בבקר, שאין דרך אורחים ללון, אלא לאכול ולעבור, לא אמר להם לדון
(רשב"ם).

ב. וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו : לפניו וקרובים לו, והו לא
כדרך הנהוג, כי לא ראה אותם מרחוק הולכים ומתקרבים לאט לאט, אלא בפתע
פתאם ראה אותם עומדים אצלו (יש"ר). ו י ר ק ל ק ר א ת ם : מהראיה
הראשונה בהם נתרפא, ויכול היה כבר לרוץ (על פי יש"ר). ו י ש ת ח ו
א ר צ ה : כמו שמבקש מהם חסדי, ולא כמו שעושהו עמהם (ע).

וירק לקראתם מפתח האהל : התחיל מן הפתח לרוץ לכבודם כי הזריזות
לדבר תורה על חשיבותו בעיני המזדרזו אליו, כענין ו י מ ה ר משה ויקד
ארצה וישתחו' (שמות, ל"ד, ח') (ט).

ד. יקח נא מעט מים : למניעת נזק הגוף, כי בחום היום יכולים להזיק מים רבים וקרים (כו"ק).

יקח נא מעט מים... והשענו תחת העץ : אף על פי שהזמן ראוי להליכה, ולא לאכילה, בקש מהם להתעכב קצת ולאכול דבר מה, כדי לכבדו, ולכן גם לא הזמין אותם לאהלו (על פי הרמב"ן ואב.).

ה. אחר תעברו : לא אעכב אתכם (על פי הרמב"ן ואב.). הכיר בהם שהם עוברי אורה ואינם חפצים ללון ולכן לא בקש מהם אלא שיאכלו מעט וינחו באויר תחת העץ ויעברו לדרכם (בה"ט). כי על כן עברתם : שבאתם רק לעבור (מ"ב).

כן תעשה כאשר דברת : לתת לנו פת לחם ולא תטרח על סעודה אחרת : והוא טרח ועשה סעודה גדולה : אמר מעט ועשה הרבה (ב"ש).
כן תעשה כאשר דברת : להשען תחת העץ ולעבור מיד, ואל תעכבנו לבא באהל או ללון עמך (רמב"ן).

ו. מהרי שלש סאים קמח סלת : מהרי שלש סאים קמח לעשות מהם סלת, והנה הוציאה מכל שלשת הסאים קמח סלת נקי מעט (רמב"ן).
ז. לעשות אתו : לתקנו ולבשלו (י"ד).

ח. ויקח חמאה וחלב : לא הוצרך לפרש שהביא את פת הלחם על השלחן אלא התוספות שלא אמר להם הוצרך לומר שהביא (רשב"ט).

המאה וחלב : ואח"כ בן הברק : שלא לאכול החלב עם הבשר (ב"ש). עומד עליו הם : כשאישי יושב ואחר עומד, קראו עומד עליו, ובן במיכיהו (מלכים א', כ"ב, י"ט) וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו (רשב"ט).

ט. איה שרה אשתך : מאין היה לעוברי דרך לידע ששמה שרה ? אולי שמעו אברהם מזכיר שמה (שד"ל). איה שרה אשתך : לפי שבא לבשר את שרה ולא את אברהם שכבר הבטיחו ה' בזרע (מ"ב).

י. ישוב אשוב אליך בעת חיה : ולא מצאנו בכתוב שישוב המלאך לאברהם, כאשר אמר, ואולי זה נכלל בפסוק וה' פקד את שרה כאשר אמר (על פי הרמב"ן).

י"ב. ותצחק שרה בקרבה : היא לא ידעה שהם מלאכים, אלא חשבה שהם אנשים פשוטים ולא האמינה להם (אב. על פי הרמב"ן).

י"ג. אמנם : במקום אמנם (שד"ל).

ואני זקנתי : שאמרה : אחרי בלתי" (רשב"ט).

ט"ז. לא צחקתי : כי צחקה רק בקרבה (פסוק י"ב) ולא בפה (צ"ח). כי

יראה : ונכלמה, והמתבייש מעוונותיו מוחלים לו (אב.). לא כי צחקתו רוב כ"י אחרי "לא" מתפרשים "אלא". לא כי צחקת : אף על פי שלא

צחקת בפוך, הנה צחקת בקרבך (על פי צ"ה). לא כי צחקת : מה הבינה שרה, שאברהם רואה בהם מלאכים, היודעים מה שחשבה בקרבה, ולכן האמינה גם היא בהבטחתם (על פי יש"ר).

ט"ז. ויקמו משם האנשים : פנו מבית החסד. וישקיו על פני סדום : שהי' הפך ביתו של אברהם (ט).

ט"ח. לשלחם : היה הולך עמהם מעט להפרד מהם דרך כבוד כנהוג, להראות שחברתם חביבה לו (שד"ל).

י"ג. וה' אמר : יתכן שזוהו המחשבה, וכן (שמואל א' י"ח י"א) ויאמר אכה בדוד ובקיר, וכן כל אמירה עם הלב היא מחשבה (על פי הרמב"ן).
ונברכו בו : ויתברכו בדיליה — ונברכו בגללו (ת"א).

י"ט. למען אשר יצוה : ובראותו ענין סדום, אין ספק שיהירם מאד לעשות צדקה ומשפט (אב). צדקה ומשפט : צדקה היא להטיב לזולתנו, ומשפט הוא שלא לעשות עול לשום אדם, כי כמה פעמים עושה אדם צדקה עם קצת, ועושק וחומס את האחרים (יש"ר).

כ. ויאמר ה' : למלאכים בנוכחותו של אברהם, כמו ארדה נא ואראה, ולכן (פסוק כ"ב) ויפנו משם האנשים וילכו סדומה (אב).

זעקת סדם ועמרה : זעקת עשוקי סדם (רמב"ן). וחטאתם כי כבדה מאד : לפי שלפעמים הזעקה יותר גדולה מהרע שנעשה — אמר וחסאתם כי כבדה מאד — כי החטא גדול מהזעקה (מ"ב על פי צ"ה).

כ"א. ארדה נא : ממדת הרחמים למדת הדין, זוהי — ירידה (על פי הזהר) (השוה מיכה א', ג' : "כי הנה ה' יצא ממקומו" — פירש רש"י : מכסא הרחמים לכסא הדין — "וירד"...). ה כ צ ע ק ת ה : של עיר סדום, כי היא היתה אם לכל ערי הככר (יש"ר). א ד ע ה : ארחם אותם, וכן יפורש (שמות ב', כ"ה) וידע אלקים (א"ע).

כ"ג. ויגש אברהם : אין זה הגשה מקומית, אלא התעוררות להתפלל בעדם, כדרך (במדבר ל"ב ט"ז) ויגשו אליו ויאמרו (יש"ר).

כ"ד. אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר : לא די שאינו ראוי שתספה צדיק עם רשע, אלא אם ישנם שם חמשים צדיקים לא תספה לא צדיק ולא רשע. ויש לך לשאת לכל המקום, כי במות קרוביהם ושכניהם של הצדיקים, וגם במות אנשי העיר שבתוכם הם חיים, הרי גם יסבלו הצדיקים (ע"פ אב). א ו ל י ש ח מ ש י מ צ ד י ק י מ ב ת ו ך ה ע י ר : נח לא בקש על דורו, אברהם בקש רק שלא ימות צדיק עם רשע, אבל משה רבינו בקש לחמים בעד כלם. כאשר אמר לו הקב"ה : "סרו מהר מן הדרך... עשו להם עגל מסכה" — ויחל משה... ואמר בסוף : ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבתי.

ואעפ"י שכלם חטאו (הרוב מפני שלא מחו) ולא זו משם, עד שאמר לו ה' סלחתי כדברך" (על פי הזהר).

כה. חללה: דבר שלא יתכן (א"ע).

חללה לך... חללה לך: מפני שטען קודם שתי טענות, אמר כאן פעמים חלילה לך (על פי אב). זה יהיה כצדיק כרשע: כי יתחייב מזה שיאמרו בעולם תם ורשע הוא מכלה — ומה בצע כי שמרנו משמרתו? (אב).

כ"ו. אם אמצא כסדום: זכר סדום לבד, כי היא העיקר (על פי מ"ב). בתוך העיר: שהם יראים את השם בפרהסיא (א"ע). ונשאתי לכלל המקום, היינו לשאר ערי הכנר (על פי יש"ר). ונשאתי לכלל המקום: השיב על השאלה האחרונה, ומכל שכן שלא ימית צדיק (אוה"ח).

כ"ז. ואנכי עפר ואפר: שהמתפלל בעדי אחרים נראה כמחשב עצמו גדול לפני ה', לכן השפיל אברהם את עצמו והדגיש שלא מגדולה שאל על זה (מ"ב). ל"ג. וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם. סמוך לגמר דברי תשובתו לאברהם "לא אשחית בעבור העשרה" הלך ה' ולא נתן לו מקום להתפלל על פחות משעור זה, שהרי כבר אמר אברהם (פסוק ל"ב) ואדברה אך הפעם (אוה"ח).

פ ר ק י ט

א. ולוט ישב בשער סדום: רחוק מהם, והיה סבור שלא ירגישו בו כשהוא מכניס אורחים (על פי בה"ט).

ב. הנה נא... סורו נא.. והשכמתם והלכתם לדרככם: ה"נא הראשון — בבקשה ה"נא השני — עתה, היינו, בערב, סורו בדרך עקלתון, ובתנאי שתשכימו ותצאו לפני אור הבוקר, כדי שלא יראו אתכם אנשי סדום (זהר וע. על פי ב"ר). ויאמרו לא כי ברר חוב גלין: כי לא לנסותך באנו, אלא כדי לראות אם יבא איש מאנשי סדום לאסוף אותנו אל ביתו (על פי יש"ר).

ג. ויעש להם משתה: קבע סעודה על היין, בהיות היין אהוב אצלו, כמו שהוכיח סופו על תחילתו, אבל אברהם לא עשה משתה זולתי ביום הגמל את יצחק לגדולי הדור שהיו רגילים לכך בעת שמחתם (ס. על פי מ"ב).

ד: כל העם מקצה: מכל קצה העיר, כמו מן הקצה אל הקצה (יש"ר).

ה. רק לאנשים האל אל תעשו דבר: כי הם אינם אשמים בזה, ואשם רק הוא שהפר את חוקי סדום (על פי ע.).

ו. אוציאה נא אתהן אליכם: חשב שיקומו לוקחי בנותיו וקם שאון ביניהם (ס. על פי אב).

- ט. האחד בא לגור : הם כלם נצלו מהמלכים של כדרלעומר בשבילו, ועתה מחרפים אותו (ב"ש).
- האחד בא לגור וישפוט שפוט : מי אשם לפי חוקי סדום — הוא או הם ; עתה נרע לך מהם : לא נחלד מלהרע להם, אבל — סמפוטך אשר חרצת — לך נרע עוד יותר (על פי ע).
- יג. כי גדלה צעקתם : צעקת העניים ועוברי דרכים (א.ב.). לשחתה : מוסב על המדינה או על הארץ ההיא (יש"ר).
- יד. לקחי בנותיו : העומדים לקחת אותן, כמו (שמות, י"א, ה') היושב על כסאו (על פי שד"ל).
- טז. ויתמהמה : לשון התמהמה הונח על המתעכב מפני שאינו יודע לגמור בדעתו מה יעשה (שד"ל).
- יז. אל תביט אחריו : אתה וכל אשר לך, וכן (בראשית ב', י"ז) לא תאכל ממנו (לכן נענשה אשתו כשהביטה מאחריו) (א"ע).
- כד. וה' המטייר על פרם ועל עמרה גפרית ואש : דע כי משפט סדום היה למעלת ארץ ישראל, כי שם היכל ה' ואינה סובלת אנשי תועבות, כי יש באומות רעים וחטאים לה' מאד, ולא עשה בהן ככה (על פי הרמב"ן פסוק ה').
- כו. מאחריו : של לוט (א"ע).
- לא. הבכירה : הבכירה הפך הצעירה, כי כל גדול באחה גקרא בכור וכל קטן ממנו — צעיר (רמב"ן).
- כט. אשר ישב בהן : באחת מהן (א"ע).

פ ר ק כ

- ג. הנך מת : הנך בן מות (יש"ר).
- ז. והיה : שיחיה מחליו (א.ב.).
- י. ויאמר אבימלך : המאמר הראשון (פסוק ט') היה תוכחה, ואברהם בראותו את חמתו ירא מתוכחתו הקשה ולא השיב לו, ולכן פנה אליו אבימלך שנית ושאל על הסבה (על פי א.ב.).
- יג. ויחי כאשר התעו אתי אלהים : התעו אותי ללכת אחריהם, וחוקתי לבי לפרוש מהם וללכת אחרי אלקים חיים, ויצאתי מבית אבי (בה"ט) : אלקים לשון דיינים, ורמז על דייני אור כשדים שמהם ברח מאור כשדים על שבירת צלמיהם (מ"ב).
- טז. לאחיו : לאיש אשר קראת אחיו (יש"ר).

פ ר ק כ"א

ו. צחוק: שמחה של תמהון (רשב"ם).

י"ד. וישכם אברהם בכקר: אף על פי שקשה היה עליו להפרד מבנו.

השכים לעשות רצון קונו (על פי יש"ר).

ותתע במדבר באר שבע: לפיכך ויכלו המים מן החמת, שאילו הלכה דרך

ישר היו מספיקים לה המים בחמת שנתן לה אברהם עד המלון (רשב"ם).

במדבר באר שבע: המדבר לא נקרא אז עדיין באר שבע, רק משה

רבנו קראו בשם שנקרא בימיו (יש"ר).

ט"ו. ותשלך את הנער: לא נאמר ותשם, אלא ותשלך, שהשליכה אותו

בחימה מאחר שראתה שאביו נתאכזר עליו (מ"ב). תחת אהד השיחיים:

שלא יכהו תום השמש (יש"ר).

ט"ז. מנגד: מרחוק, כמו (תהלים ל"ח, י"ב) אהבי ורעי מנגד נגעי

יעמדו (ד"ל). (וכן (מלכים ב', ד, כ"ה) ויהי כראות איש האלקים אותה מנגד).

כז. אמרה אל אראה במות הילד: להתרחק מילד חולה ושרוי בצער רק כדי

לא לראות בצערו — זוהי לא רחמנות, כי אם אהבה עצמית. האם נוכחות אדם קרוב

לנו איננה מנחמת אותנו בשעה שאנו סובלים צער, גם אם הוא איננו יכול להקל

את צערנו באופן ממשי? על כן אם גם "ותשא הגר את קולה ותבך" כתוב "וישמע

אלקים את קול הנער (ח).

י"ז. את קול הנער: ולא מצאנו בפסוק שצעק, אלא הוא כמו (בראשית ד',

י') קול דמי אחיך צועקים אלי, שרצונו שראה צער הילד (מ"ב). את קול

הנער: אין ספק שגם הנער היה מתאנח וצועק (יש"ר).

כ"ג. אם תשקר: שקר גופל על כפית הטובה, ולהפך, אמת גופל על החזקת

הטובה, כמו (יהושע, ב' י"ב) ונתתם לי אות אמת, וזהו הטעם של "חסד ואמת" —

חסד הוא חנם, ואמת — לתשלום מה שקבלת ממנו (ד"ל על פי הגר"א).

ולניני ולנכדי: ובברי ובבר ברי — ולבני ולבן בני (ת"א). נין הוא לשון

שררה ושליט, ובעבור שהבן קם תחת אביו לשלוט בנכסיו נקרא הבן נין (כ"ק ע"פ

רש"י משלי כ"ט כ"א).

כ"ז. צאן ובקר: כשהשיב אבימלך את שרה נתן לאברהם גם עבדים

ושפחות, ואברהם כאן לא נתן לו גפש אדם, כי כלם היו תחת כנפי השכינה (כ"ק).

ל"א. על כן קרא למקום ההוא באר שבע: המקום לבדו נקרא באר שבע

בימיו, אבל העיר לא נקראת באר שבע אלא בימיו של יצחק (ח).

ל"ב. וישבו אל ארץ פלשתים: ענינו וישבו אל עירם אשר בארץ

פלשתים, כי גם באר שבע היתה בארץ פלשתים (על פי הרמב"ן); שבו מבאר שבע שלא היתה בארץ פלשתים. (ס).

פרק כ"ב

א. ויהי אחר הדברים האלה: אחר שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם ונתן לו שבע כבשות צאן, חרה אפו של הקב"ה על זאת, שהרי ארץ פלשתים נתנה לאברהם, ולכן נסה אלהים את אברהם — קנתרו וצערו, וכן מצאתי במדרש של שמואל: אתה נתת לאבימלך שבע כבשות — לעומת זה היה הארון בארץ פלשתים שבעה חדשים (על פי רשב"ם).

נסה את אברהם: נסה הוא מגזרת נס, — הרים אותו כנס לעמים, כדגל רם ונשא (בר).

ג. ויבקע עצי עולה: שמא לא ימצא שם עצים (רמב"ן).

ז. הנני בני: דרך חבה, להורות שהיתה בפשו קשורה בנפשו, ובכל זאת לא נמנע מלהקריבו על המזבח (יש"ר). הנה האש והעצים ואיה שהעלה: אם אנו הולכים למקום ישוב, למה הבאת אש ועצים ממרחק שלשת ימים, ואם לא נדך למקום ישוב למה לא גוליד גם השה לעושה שהיא העיקר (יש"ר).

יא. מן השמים: למה לא ירד למטה? לפי שהיה הדבר דחוף, אולי ישחטנו בינתיים (בה"ט).

אברהם אברהם: באשר ה' אברהם שקוע בהתלהבות המעשה, הוצרך להעמידו בקול מרגיו עד שישוב לשמוע (נצי"ב).

יב. עתה ידעתי: המלאך אומר זאת (על פי מ"ב וס). עתה ידעתי: אין כל לשון עתה ממעט הזמן הקודם לו, שהרי מצינו (דברים י"ב) ועתה ישראל מה ה' אלקים שואל מעמך כי אם ליראה, וכי קודם זה לא שאל ממנו היראה? אלא הוא כאילו אמר "והנה ישראל", כך "עתה ידעתי" כאילו אמר הנה ידעתי (כ"י).

יג. והנה איל: אחר זה ראה והנה — נאחז בסבך בקרניו — ומה הבין שבדרך נס נזדמן לו (על פי הרשב"ם).

יד. אשר יאמר היום בהר ה' יראה: אלה הם דברי משה כותב התורה (יש"ר).

טז—יז. כי יען אשר עשית את הדבר הזה... הרבה ארבה את זרעך.. וירש זרעך את שער אויביו: גם קודם (פרק י"ג, פרק טו) הבטיח לו כי ירבה את זרעו כעפר הארץ וככוכבי השמים, אבל עתה הוסיף לו שירש זרעו את שער

אויביו, והנה הובטח שלא יגרום שום חטא שיכלה את זרעו או שיפול בידי אויביו ולא יקום, והנה זו הבטחה שלמה בגאולה העתידה לנו (על פי רמב"ן). את ש ע ר או י ב יו : את ארץ אויביו כי אחרי שעבר את השערים הרי כל הארץ נכבשה לפניהם (יש"ר).

י"ח. **ויתברכו בורעך** : ויתברכון בדיל בניך — ויתברכו בגלל זרעך (ת"א).
 י"ט. **וישב אברחם אל נעריו ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע** : במלה יחדיו מובעת ענותנותו של אברהם (וגם זו של יצחק). גם אחרי שעלו על מדרגה כה גבוהה ביראת שמים ובהכנעה לדברי ה' — הם לא הרגישו ולא הבליטו שום הבדל ביניהם ובין הנערים, והלכו אתם י ת ד י ו — כמו שוים עם שוים (ה).
 כ"א. **קמואל אבי ארם : הזכיר ארם**, כי ארם היה נכבד מאביו (על פי רמב"ן).

כ"ג. **ובתואל ילד את רבקה** : לא הזכיר לבן, שהיה גדול ממנה, כי עיקר הפרשה לא באה אלא בשביל רבקה (בה"ט).

ח י י ה

פ ר ק כ"ג

א. **ויהיו חיי שרה** : שרה היא האשה היחידה שנתפרש בתורה שני חיה (רשב"ם, זחר) כי היא היתה אם האומה העברית, וכן הוא אומר (ישעיהו נ"א, ב') אל שרה תחוללכם (מ"ב).

ב. **בקרית ארבע** : ולא במקום מגורי אברהם (בבאר שבע), ולכן צריך היה לקנות שם אחוזת קבר (על פי ח). **ו י ב א א ב ר ה ס** : פירש רש"י מבאר שבע, ויצחק היה עם אמו בעת מותה, ולכן לא נזכר כאן (על פי אב). או שיהיה לשון ויבא לאמר שהתעורר אברהם להספד הזה והתחיל לעשותו, כי כל מתעורר ומתחיל במלאכה נקרא בא אליה (רמב"ן על פי רשב"ם). **ל ס פ ד ל ש ר ה ו ל ב כ ת ה** : ולא אמר לקברה, כי עדיין לא היה לו מקום קבורה (בה"ט).

ג. **ויקם אברהם** : קשה ה' לו להפרד מעל פני מתו ומההספד, — אבל נזדרז וקם (נצ"ב).

ד. **גר ותושב אנכי עמכם** : בשביל היותי גר אין לי פה קבר, והטעם שאני מבקש לקנותו הוא מפני שאני תושב עמכם, שכאתי להשתקע ולא לגור בלבד (ס).
 ה. **אדני** : ולא אדונינו : לשון המדבר, ואין מדרך מוסר לשום אהרים שותפים

עמו (א"ט).

ז. ויקם אברהם וישתחו לעם הארץ: גילה להם היפך דבריהם אליו כי אינו מחזיק עצמו נשיא להם אלא בגדר שהם בכבוד למעלה ממנו (אוה"ח). וישתחו: השתחווה — שישוח ראשו, וזהו משפט הנותן שבה לאחר (א"ט), ויש הבדל בין השתחווה סתם ובין השתחווה לארץ, שזהו בפשוט ידים ורגלים, כמו שפרש רש"י בפרשת מקץ מ"ב, ו' (על פי כו"ק).

ח. אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני: לעזור לי באופן שאוכל לקבור (שד"ל) ופגעו לי בעפרון בן צחר: כי היה עפרון עשיר ונכבד ולא יהיה לו לכבוד למכור נחלת אבותיו (רמב"י).

ט. מערת המכפלה: כל הבקעה קרואה מכפלה, והראיה — (פסוק י"ז) שדה עפרון אשר במכפלה (על פי הרשב"ם). אשר בקצה שדהו: שאין לו לחשוש שאצטרך לעבור דרך שדהו, כי היא בקצה שדהו (בה"ט). בכסף מלא יתננה לי: וכן "ויתן לי", ולא הזכיר "מכירה", כדי להגיד בזה שיחשוב אותה כמתנה מצד עפרון גם אם יקנה בכסף מלא (על פי הרמב"י).

י. בתוך בני חת: מלת בתוך מורה על הגדולה, שישב באמצע כמלך בגדוד (מ"ב).

באזני בני חת: בקול רם שישמעו כולם (רד"ק). לכל באי שער עירו: ואצל שכם כתוב (ל"ד כ"ד) כל יוצאי שער עירו, לפי שאברהם רצה לפרסם את הקניה אף לנכרים, היינו גם לכל באי שער עירו (על פי בה"ט).

י"א. לא ארני: אינני רוצה שיפגעו בי אנשי העיר, כי אחפוץ לעשותו בעבורך, ולא בעבורם (א"ב). השדה נתתי לך והמערה אשר בשדה נתתי לה: אברהם היה מבקש למכור לו רק המערה, שהיא בקצה השדה, וישאר השדה לעפרון, ועפרון אמר לו שיתן לו השדה והמערה, אשר בו, כי לא יתכן לאדם נכבד כמוהו שתהיה לו המערה לאחוזת קבר והשדה יהיה לאחר, ואברהם שמח בכך וקנה הכל בדמים שהזכיר לו (על פי הרמב"י).

לך נתתי: אמר שנית "לך נתתי" — כדי להגיד בזה כי רק לו הוא נותן ולאחר לא הי' נותן אפילו בעד הון רב (נצ"י"ב).

י"ב. לפני עם הארץ: לעפרון בפני עם הארץ (א"ע ורשב"ם).

וישתחו אברהם לפני עם הארץ: ולא לעפרון כדי להדגיש, כי רק מפני כבודם של עם הארץ הסכים עפרון לתת לו את מערת המכפלה כאמרו. איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבר מתך (על פי צ"ח).

ט"ו. ארץ ארבע מאות שקל כסף — ארץ השוה ארבע מאות שקל כסף (על פי ת"א). ואת מתך קבור: ואל תתעב בעבור הכסף, כי אחר כך תתן, אבל אברהם נתנו לו מיד. (א"ב).

ט"ז. וישמע אברהם אל עפרון: די לחכימא ברמיזא (רשב"ם). וישמע

אברהם אל עפרו ון: שמע המחיר שאמר עפרון ארץ ארבע מאות שקל כסף (על פי ח').

י"ט. אל מערת המכפלה: במקום במערת המכפלה, וכן (שמות כ"ה, ט"ז) ונתת אל הארון (ח).

כ. ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחוזת קבר: על ידי שאברהם החזיק בשדה והשתמש בו לקבורת שרה אחרי שקנה אותו קם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחוזת קבר (על פי אב').

מאת בני חת: שהסכים כל הצבור שתהי' לו לאחוזת קבר (ט. ע"פ רד"ק).

פ ר ק כ"ד

א. ואברהם זקן: ולא יכול עוד לצאת ולבוא, לפיכך שלח עבדו (ח).

בא בימים: והרי הגיע עת להשיא את בנו בחייו (רשב"ט).

ג. ואשביעך בח': היה ראוי לאברהם שיצוה את יצחק בנו שלא יקח אשה מבנות כנען, אבל הוצרך על כל פנים להשביע את העבד שילך אל ארצו ואף מולדתו ויקח משם אשה לבנו, ולכן הוצרך לומר לעבדו שלא יקח אשה לבנו מבנות כנען; וכיון שהשביע את העבד על זה לא הוצרך לצוות את יצחק דבר, כי ידע שלא יעבור על רצון אביו ועל השבועה שהשביע את עבדו, והיה הענין ידוע ליצחק (על פי הרמב"ן). לא צוה זאת ליצחק, כי לא היה ברצונו שילך שמה (אב'). אשר אנכי יושב בקרבנו: רמז שלא יטעה לומר שהם ראויים והגונים אחר שהוא יושב בקרבם (על פי צ"ה).

ד. אל ארצי: ארם נהרים. ואל מולדתי: העיר שנולדתי בה והיא אור כשדים (רד"ק).

ה. אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת: היינו לבא עמי הנה בלי בעלה. ה ה ש ב א ש י ב א ת ב נ ד — כלומר, אחרי שאסכים על הנשואין, התרצה שאבא אליך ואשוב שמה עם יצחק כדי לקחת את אשתו ולשוב אל ביתך (אב'). ה ה ש ב א ש י ב — ואף על פי שיצחק לא הי' שם, הוא קורא זאת השבה הואיל והי' אברהם שם (רשב"ט).

ז. ה' אלהי חשמים: ולא אמר אלקי הארץ. כמו בפסוק ג', לפי שהיתה תפלתו זאת לענין שליחות המלאך, ומן השמים ישלח מלאכו (אב'). אל הי ח ש מ י מ: ולא אמר אלקי הארץ, כי באותה שעה לא נודעה אלקותו לבריות (רבותינו בעלי התוספות). אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי: האם היה רצונו שאשוב אני או בני שמה, למה לקחני מבית אבי? (צ"ה).

ח. ונקית משבועתי זאת: היינו מהשבועה לקחת אשה לבני מארצי וממולדתי, אבל לא מהשבועה לא לקחת אשה לבני מבנות כנען (אוה"ח).

ט. על הדבר הזה: על כל התנאים שאמר לו אברהם (ט. על פי רשב"ם).

י"ג. על עין המים: לבדוק בענינה אם היא הגונה, כי כל מה שתעשה כאן הרי הוא מחכמת עצמה, אבל מה שתעשה בבית אינו מחכמת עצמה אלא מחכמת קרוביה שיצוו עליה לעשות (בה"ט ח.).

עין המים: מים מובחרים לשתיית אנשים ומהבאר היו שואבים לבהמות (נצי"ב).

י"ד. הטי נא כדרך ואשתה: והיא לא תשיבני: הנך נצב על עין המים — שתה משם, ולמה תצטרך לכדי. אלא תאמר: שתה וגם גמליך אשקה (אב.). וגם גמליך אשקה — כי ראוי לשואל שישאל פחות מצרכו שלא להטריח וראוי לנדיב שיוסיף ויעשה לשואל די מחסורו או יותר (ט).

ט"ו. בן מלכה אשת נחור: מפני שהיו בניו נחזור מפלגשו ושמה ראומה, לכן יחס את בתואל למלכה (בה"ט, אב.).

ט"ז. ותמלא כדה ותעל וירץ העבד לקראתה. היא מלאה את כדה בזריות ותעל ותלך לדרכה, ולכן הוכרח העבד לרוץ לקראתה (ע).

י"ח. ותרד כדה על ידה: ולא כמו שאמר אליעזר — הטי נא כדך ואשתה, שמשמעותה שבעוד הכד על כתפה תטהו אליו, מפני שאינו רוצה להטריחו, והיא לא עשתה כן מתוך צניעות (על פי כו"ק).

י"ט. ותכל להשקותו ותאמר: המתינה לדבר עד שיכלה לשתות כאמרם ד"ל אין מסיחין בסעודה (ט). ותכל להשקותו: היא דקדקה בדברי' ולא אמרה כמו שאמר העבד "שתה וגם לגמליך אשקה" במאמר אחד, כי בזה תשוה אותו לגמלים: "שתה אתה והגמלים", ולכן הפסיקה ואמרה: "שתה אדוני" לבד, ואחר שעה קלה הוסיפה: גם לגמליך אשאב. (כו"ק). גם לגמליך אשאב: איני יודעת אם ישתו אם לא, — אני אשאב להם מים: ישתו אם ירצו. (אב.). כ. ותמהר: כי המהירות בעבודה מראה על חשיבות האדם שבשבילו עובדים (ט).

כ"א. משתאה: משתומם על רוב הזריות לעשות חסד. מחריש: ולא אמר לה אל תטרחי כל כך כמו שהי' ראוי לפי חוק המוסר. לדעת: להכיר מתוך אופן חסידותה וזריותה. ההצלחה דרכו: אם יהי' על צד הטוב והחסד הגמור: אם לא: שהיה כל זה לתקות איזה שכר (ט). כ"ב. ויחי כאשר כלו הגמלים לשתות: וראה שלא היתה מבקשת דבר, אלא היו כל מעשיה על צד החסד הגמור (ט).

ויקח האיש נזם: לקח מאמתחתו והכין, אבל לא נתן עד אחרי ששאל בת מי

את, וגם אין בפסוק: „ויתן“ (על פי הרמב"ן). על ידי ה' למדת ידיה (מ"ב).
 כ"ה. תבן: הקדימה צרכי הבהמות ואח"כ מקום לינה לאנשים, כמאמר חז"ל
 על „ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת“.. (כ"ק).
 ל"ב. ויבא האיש הביתה: אליעזר; ויפתח הגמלים ויתן
 תבן ומספוא: לבן (על פי רמב"ן).
 ל"ה. ועבדם ושפחת: חסר, ללמד שלא היו מתנהג עמהם בעבדות כל
 כן. (נצי"ב).

ל"ח. אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי: אברהם אמר לו אל ארצי
 ואל מולדתי תלך, והעבד שינה אל בית אבי ואל משפחתי, כדי שיהשבו שאברהם
 חפץ מאד בקרבתם (א).
 ל"ט. אלי לא תלך האשה: יש הבדל בין „פן“ לבין „אולי“. ב„פן“

משתמשים כשאין המדבר חפץ במציאות הדבר, כמו: פן ישלח ידו, פן נפוץ, פן
 יקראנו אסון. מלת „אולי“ תשמשי ג"כ כשהמדבר יקוה לקיום הדבר, כמו: אולי
 ישא פני (ל"ב כ"א) ויעקב שאמר: אולי ימושני אבי — ה' מיחל לזה באמת,
 כי שימת ידיים של המברך על המבורך היא סגולה לחלות הברכה, כמו בברכת
 יעקב למנושה ואפרים (כ"ק).

מ"ה. והנה רבקה יוצאת: כי בהיותו בבית שמע את שמה, או מתחילה
 הגידה לו שמה, אף על פי שזה לא נזכר (רמב"ן).

נ"א. כאשר דבר ה': כאשר גזר (א"ט).
 נ"ט. את רבקה אחתם: קראה אחתם על דרך שיעקב קרא לבניו אחים
 (ויצא, ל"א, מ"ו) (צ"ה).

ס"ה. הלזח: מרחוק רגיל לומר כן, וכן (וישב לו, יט) בעל החלומות הלזח,
 אבל כשאדם מקרוב אומר זה, כמו (אסתר, ז' ו') המן הרע הזה (רשב"ם).
 ותקח הצעיף ותתכס: מרוב פחד ובושה. ומאז והלאה נקבע בלבה פחד,
 ולא היתה עם יצחק כמו שרה עם אברהם ורחל עם יעקב, אשר בהיות להן איוו
 קפידא עליהם לא בושו לדבר בפניהם, מה שאין כן רבקה, כמו שכתוב הלאה
 בפרשת תולדות, שהיו יצחק ורבקה מחולקים בדעות על דבר עשו, ובכל זאת לא
 מצאה רבקה לב להעמיד את יצחק על דעתה בדברים נוכחים, כי היא יודעת
 האמת שעשו רק ציד בפיו (נצי"ב).

פ ר ס כ"ה

ז. אשר חי: כך כתוב רק באדם הראשון (בראשית, ה', ה') —
 ובאברהם (נצי"ב).

- ח. וינזע : נאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי ענוי ועכוב וא"ש).
 זקן ושבע : ולא אמר זקן ושבע ימים, כמו אצל יצחק, לפי שיצחק חי
 מאה ושמונים שנה, אבל אברהם היו חייו מאה שבעים וחמש שנה (צ"ה).
 י"א. עם באר לחי ראי : קרוב למקום ההוא (בה"ט).
 י"ח. שור : סואץ (שד"ל?).

תולדות

- י"ט. אברהם הוליד את יצחק : אין ליצחק להתיחס ולהקרא אחרי שום אב
 מהקדמונים לאברהם (תרח, נח או אדם) אלא לאברהם לבדו (ע).
 אברהם הוליד את יצחק : והיה יצחק צדיק בן צדיק (אה"ח).
 אברהם הוליד את יצחק : יצחק הי' דומה לאברהם גם במאורעות חייו.
 אברהם לקח אשה ממשפחתו — וכן יצחק ; אברהם ואשתו היו עקרים וכן יצחק
 ואשתו ; לאברהם נולדו שני בנים — ישמעאל הבכור הרשע ויצחק הצעיר הצדיק,
 וגם ליצחק נולדו שני בנים — עשו הבכור הרשע ויעקב הצעיר הצדיק ; בימי
 אברהם הי' רעב ; הוא הלך לגרר ; אברהם אמר על אשתו אחותי היא ; אבל לך
 ופיכול שר צבאו הלכו לבקש בריתי ; הוא נתברך במקנה צאן ובקר וחפר בארות —
 וכל זה אירע גם ליצחק (א).
 אברהם הוליד את יצחק : בכל דרכיו והליכותיו הי' נכר, שהוא בנו של
 אברהם (צ"ב).
 כ. אהות לבן הארמי : וממנה נולד עשו שהי' דומה לאחי האם (א. וס).
 כ"א. כי עקרה הוא : מפני שה' אמר לאברהם : כי ביצחק יקרא לך זרע
 (בראשית, כ"א י"ב) ; „הוקימותי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו
 אחר י"ו (בראשית, י"ז י"ט) החליט יצחק בלבד, כי אשתו היא העקרה, והתפלל
 לנוכח אשתו, היינו בקש מה' שיהיו לו בנים ממנה ולא מאשה אחרת (א).
 ויעתר לו : להוציא מלבם שמכח ברכתם (אחותנו את היי לאלפי רבבה)
 ילדה (ע, ח. על פי ב"ר).
 כ"ב. ויתרצצו : והיא שאלה לנשים שילדו, אם ארע להן ככה, ותאמרנה :
 לא, ותאמר : אם כן — הדבר והמנהג — למה זה אנכי —
 משונה בהריון (א"ע).
 כ"ג. יאמץ : יתא אמיץ לב וכביר רוח מחברו ; גבורה היא בכח הגוף
 והאומץ — בלב ורוח (הר"ל?).